

Cemil Meriç

Bir Dünyanın Eşiğinde

Haz.: M. Ali Meriç

İletişim Yayınları, İstanbul 2003, 431 s.

Hint ve Meriç

1960'lara kadar zihin dünyasında Asya'yı barındırmayan Meriç; Olimp'i ararken Himalaya ile karşılaşır; nihayet "Hint bütün cazibesi, bütün esrarı ile" Meriç'e Asya'yı keşfettirir. Meriç için Hint üzerine çalışmak bir kaçış değil, bir arayış. Bu arayış 60'ların Türkiye'sinde pek hoş karşılanmaz. Meriç anlaşılamamaktan şikâyetçidir: "Bir tarih hocasının Hint'le uğraştığım için beni nasıl ayıpladığını çok güç unutabileceğim. Eskiden Batı aforoz edilirdi, şimdi Doğu aforoz ediliyor. Daima aforoz, daima duvar, daima husûmet. Bu lanet çemberi nasıl yıkaçagız? Bilmiyorum. Kitabım (*Bir Dünyanın Eşiğinde*) basılırsa çok az kimse okuyacak ve belki hiç kimse anlamayacak (...)" (*Jurnal*, c. I, s. 165).

Nihayet, Hint'in anlaşılmasından da şikâyet eder: "Tanımıyoruz Hint'i. O ülkeye en büyük hükümdarını armağan eden Türk, Hint'i tanımıyor... el-Bîrûnî'ye rağmen tanımıyoruz Hint'i... Ta-

nımıyoruz Hint'i. Tasavvufun ana kaynağı olan Hint'i tanımıyoruz... Tanımıyoruz Hint'i. Kanunî devrinde yazılan ve Osmanlıca'dan Avrupa dillerine en fazla çevrilen *Hümayunnâme*'ye rağmen tanımıyoruz. *Binbir Gece*'ye, *Binbir Gün*'e, *Tutinâme*'ye, *Ramayana*'ya, *Kelile ve Dimne*'ye rağmen tanımıyoruz..." (*Jurnal*, c. I, s. 147-148).

Meriç bir Türk, ancak insanlığa karşı beslediği muhabbetle bir Hintli. Hint ikinci vatani, her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olduğu için; Hint'e olan sempatisini hayranlığa sevk eden tek neden bu belki de. Çağdaş Avrupa'nın Hint'in bir devamı olduğunu kaydeden Meriç, düşünce dünyasını fethetme koşanların uğrayacakları ilk ülke olarak Hint'i gösterir: "Hint belki bütün hakikat değil ama hakikat." Hint "bir çağrı, güzele, sonsuza, hoşgörüyeye..."

Bir Dünyanın Eşiğinde

Meriç'in "en sevdiğim eserim" diye tanıttığı *Bir Dünyanın Eşi-*

ğinde Hint'in kelimeleştirilmiş hâli, Hint'e olan hayranlığın sayfalara dökülmüş şekli. Bu esere 48 yılını gömer Meriç, bu eser için 4 yıl Ganj kıyılarında gezinir ve bu eserle Hint keşfini ebedileştirir. *Bir Dünyanın Eşiğinde* Batı'ya karşı Doğu'yu ortaya çıkarma çabası. Meriç'e göre bu eser bir kitap değil, bir vecd.

Bir Dünyanın Eşiğinde, -Balzac üzerine yazdığı inceleme hâriç tutulursa- Meriç'in ilk telif eseridir. *Bir Dünyanın Eşiğinde*'nin ilk baskısı *Hint Edebiyatı* adı altında 1964'te Dönem Yayınları'ndan çıkar. Ancak bu baskıda kitabın "Hint ve Batı" kısmı, kitabın fazla hacimli olması sebebiyle çıkarılmıştır. Daha sonraki yıllarda *Hisar* dergisinde yazmaya başlayan Meriç, daha önce *Hint Edebiyatı* kitabından çıkarılan "Hint ve Batı" bölümünü bu dergide tefrika eder. *Hint Edebiyatı*, Hint ve Batı ile birleştirilmiş ve asıl şekliyle *Bir Dünyanın Eşiğinde* adı altında 1976'da yeniden basılmıştır. Kısa süre sonra kitabın üçüncü baskısı yapılmıştır.

M. Ali Meriç tarafından yayına hazırlanan *Bir Dünyanın Eşiğinde*, iki kitaptan oluşuyor. Birinci kitap "Hint ve Batı", ikinci kitap ise "İnançları, Düşüncesi, Edebiyatı ile Hint" adını taşıyor. Üç bölümden oluşan ikinci kitabın, birinci bölümünde "Sanskrit Edebiyatı ve Orta Hint Dilleri", ikinci bölümünde "Öteki Edebiyatlar" ele alınıyor. "Seçmeler"

adı verilen üçüncü bölümde ise ilk iki bölümde değerlendirilen kutsal metinlerden seçme parçalar yer alıyor. Üçüncü bölümdeki parçaları birinci ve ikinci bölümdeki değerlendirmelerle birlikte okumak yararlı olabilir. Kitabın sonunda, Hint'e ait kısa bir tarih ve iki harita ile sözlük bulunuyor. Akıcı ve âhenkli bir dille yazılmış, bilgi yoğunluklu olan bu eser, Meriç'in Hint'e olan sitâyişlerinin gerekçesi olarak vasıflandırılabilir. Müsikîyi andıran bir dilin kullanılması esere edebî bir değer de katıyor. Rüyasıyla ve realitesiyle bütün Hint'in düşüncesini, inançlarını, tarihini aktarmaya çalışan Meriç'in sistematik bir şekilde Hint'i tanıttığını söylemek güç, bu sebeple eseri "düzensiz bir ansiklopedi" olarak nitelemek daha doğru olabilir.

Birinci Kitap: "Hint ve Batı"

Bu kısımda Hint düşüncesinin, tarihsel süreç içerisinde, Batı üzerindeki izdüşümü ele alınıyor. Yazar kitabın tamamında olduğu gibi bu kısımda da anlatacağı konuları alıntılarla destekleme yolunu seçiyor (bu alıntılar aslında o kadar fazla ki, kitabın neredeyse üçte ikisini teşkil ediyor). Meriç, "maratonda Batı'nın muzaffer oluşuna üzülecek kadar Asyalı, mekteplerde Latince yerine Sanskritçe okutacak kadar Hintli olabilecek Batılı yazarlar"ı okuruna tanıştırmaya çabası içinde. Batı'daki Doğu Rönesansı'nın be-

yannâmesi niteliğinde olan *Bir Dünyanın Eşiğinde*'nin tamamı göz önüne alındığında Hint'e olan koşulsuz teslimiyet göze çarpıyor. Batı'yı ve Doğu'yu bir beynin iki yarım küresine benzetişle zihinlerimizde yer edinen yazarın; acaba, Batı'yı daima ikinci planda tutarak, Batı'yı kusursuz ilan edenlerin karşısına kusursuz Hint tasavvuruyla ortaya çıkışı bir tezat teşkil etmiyor mu? Meriç bu sorunun farkında olmalı ki "Hint ve Batı" kısmında bu soruya cevap veriyor: "Hint'i göklere çıkarışımız Batı'yı yermek için değildir. Himalaya'nın keşfi Oлимп'e karşı beslediğimiz sevgiyi azaltmadı. Ama Eski Yunan yalnız kitaplarda yaşıyor, Hint'in dehâsını dile getiren büyük fikir adamları çağdaşımız. Tebliğleri yaşanmış ve yaşanan bir ders. Bunun için daha canlı, daha sıcak" (s. 20).

Birinci kitapta Yunan tanrılarının Doğu'yla Batı'nın ilk izdivaçlarından doğduğu söyleniyor. Yunanlıyı geçmişini unutmakla suçlayan yazar, Yunan tanrılarının kaynağı olarak Hint'in kutsal dağlarını gösterir. Neredeyse tabiatın kör kuvvetlerini dahi Eski Yunan'a bağlayanlara karşı aslında bu, önemli bir çıkış. Roma İmparatorluğu çöktükten sonra Hint'le Batı arasındaki bağ gevşer, Hıristiyanlık için Doğu, Tanrı'nın hidâyetinden yoksun bir dünyadır. Ortaçağ sonrasında özellikle XVIII. yüzyılda Hint

bütün ihtişamıyla Avrupa'da yeniden doğar. Yazar, Avrupa'nın Hint'le olan yakınlığında Endiyanizmin vatani olarak nitelendirilen Almanya'yı ön plana çıkarıyor. "Neden Almanya?" sorusuna Meriç'in cevabı şöyle: "Almanya'nın Hint düşüncesine karşı duyduğu büyük susuzluk ruhî bir yakınlıktan mı doğuyor? Belki, ama yalnız o kadar değil. Latin zekâsının sürekli zaferleri ile yaralanan Cermen gururu Asya'da kendini bulduğu için oryantalizm o ülkede dinleştirdi... Hint'in keşfi, Cermen ırkına tarihini genişletmek, yeni bir mitoloji kurmak, klasik edebiyatın dar çerçevesini yıkmak ve Latin zekâsından öğ almak fırsatını veriyordu. Alman milliyetçiliği kendini Himalaya'ya dayayarak şahlandı..." (s. 52).

İkinci Kitap: "İnançları, Düşüncesi, Edebiyatı ile Hint"

İkinci kitap bir edebiyat tarihi niteliğini taşıyor, Hint edebiyat tarihi. Hint edebiyatını tanıtmaya çalışan Meriç'in yararlandığı yazarların neredeyse tamamı Avrupalı. Avrupa dışında bir dünya keşfetmiş olan Meriç, bu dünyasını Avrupalılarla örüyor. Doğu için düzenlenen bir konser niteliğinde olan bu eserin korosunda hiçbir Doğulunun bulunmaması, günümüz dünyasındaki Doğulunun, tefekkürde monogam oluşu dahi aşan bir sorunla karşı karşıya olduğunun tezâhürü olarak algılanabilir.

Daha önce de değindiğimiz gibi *Bir Dünyanın Eşiğinde* tam anlamıyla bir kırk ambar. Hint'i efsaneleştiren düzensiz sayfalar, bütün Hint bilgisini kucaklıyor, ancak Hint edebiyatının çeşitli safhalarının tarihî bir perspektif içinde anlatılmaması, ayrıca Hint edebiyatının Hint realitesiyle kaynaştırılarak işlenmemesi eseri düzensiz kılıyor. Bununla beraber; Hint kutsal metnlerinin, şiirlerinin, masallarının, destanlarının aydınlık bir dil ve mükemmel denilebilecek tercümelemlerle değerlendirilmesi eseri bir şaheser hâline getiriyor. Bir anlamda eser, arkasında, Hint efsanesinin medd ve cezri içinde coşkun, ancak beyninde Hint hakkında kopuk çizgiler bulunan bir okuyucu bırakıyor. Meriç, Hint edebiyatını tarihî bir perspektif içinde ele alamamasını, Hint'in geçmişle ilgili sağlam bilgilere sahip olamayışımıza bağlıyor.

İkinci kitabın giriş bölümünde, Hint düşüncesinin ilk fâtihi olarak Harzemli bir Türk olan el-Bîrûnî gösteriliyor. İslâm dünyası Bîrûnî vâsıtasıyla Brahmanlarla tanışır. Avrupalılar bizden öğrenmiş, Hint masallarını. Hint'in ilk fâtihi olmamıza rağmen, Hint'i tanımayışımızdan, Hint'i unuttumuzdan yazar şikâyetçi; aynı şikâyet Avrupalılar için sözkonusu değil. Çünkü Avrupa XVIII. yüzyılın sonlarına doğru öğrendiği Hint'i bir daha unutmaz. İkinci kitabın ilk bölümü olan

“Sanskrit Edebiyatı ve Orta Hint Dilleri”, beş ana başlık altında özetlenebilir:

1. Kutsal kitaplar: Yazar Brahmanizm, Cainizm ile Budizmin kutsal metinlerini inceliyor. Brahmanizm'in kutsal metinlerine Vedalar'ı anlatarak başlıyor Meriç. Vedalar işlenen bir şal; en ürkek belirtilerden en muhteşem tecellilerine kadar ışık. Vedalar bir ilahiler çağı; Şafak'a ilahi, Rüzgar'a ilahi, Fırtına'ya ilahi, Ateş'e ilahi... Tanrı düşüncesinin ilk belirtilerini Vedalar'da görüyoruz. Her ilahi bir Tanrı için; Rüzgar'a ilahi “Rüzgar Tanrısı Vata” için, Fırtına'ya ilahi “Fırtına Tanrısı Parcanya” için... Kısacası Vedalar'da insandan çok Tanrı var. Tanrı fikri zamanla “çok tanrıdan tek tanrıya” doğru geliyor. Meriç, Vedalar'dan sonra Brahmanalar'ı ele alıyor. Brahmanalar, Vedalar'ı yorumlayan ve onların eki sayılan kitaplar. Bu çağın gerçek hükümdarı rahipler. Saltanatı sarsılmaz temellere dayamak isteyen rahip, kastları surlaştırır, yeni Tanrılar çıkarır sahneye. Daha sonrasında Upanişadlar; değişik düşünürlerin değişik zamanlarda yazmış oldukları metinler. Yazar için bütün inançlara söz hakkı tanıyan tek kutsal kitap. Upanişadlar'ın en belirgin özelliği, Ruhların Göçü yani “*Samsara*: yaşadığımız hayat, hayatın sonsuz şekillerinden bir tanesi.” Hiç kimse toplum içindeki görevlerini yerine getirip ormana çekilmeden

Upanişadlar'ı okuyamıyor. Bunun için mutlaka bir hocaya ihtiyaç var. Köyle ilgisi kalmayacak insanın, ihtiraslarından kurtulmuş olması gerekiyor. Fethedilecek tek ülke var: Kendin. Upanişadlar, geleneğin duvarlarında ilk gedik. Ve sonra iki Tanrısız din: Budizm ve Cainizm. Budizm ve Cainizm, Brahmanizm'e karşı bir tepki. Cainizmin tepkisi kopuş, Budizminki ise reform.

2. Destan: Hint-Avrupa milletlerinin tek soydan geldiğini sık sık vurgulayan Meriç, bütün Arya destanlarının ana çizgilerinin bir oluşunu delil olarak sunuyor. Bütün Arya destanlarının ana çizgileri; düşüş, mücadele, yeniden yükseliş... Kadın yüzünden boğuşma. Yazara göre Hint destanlarının tümü birbirinden ihtişamli. Mahabharata, Bhagavad-Gita, Ramayana adlarını taşıyan bu destanlara "Seçmeler" kısmında uzunca yer ayrılıyor.

3. Şiir: Meriç için Hint lirizminde milat Kalidasa. Klasik edebiyatta şiir üç döneme ayrılıyor: Kalidasa öncesi, Kalidasa sonrası ve Kalidasa dönemi. Meriç, Kalidasa ve diğer şairlerden örnek şiirler veriyor. Kalidasa'nın ilham kaynakları, kahramanlık, aşk ve din... Kalidasa'dan önceki dönemde buruk ve haşin bir edebiyat hâkim. Kalidasa'dan sonraki dönemde ise yapma çiçeklere benzeyen süslü bir edebiyat. Kalidasa bu iki dönem arasında bir denge noktası. Klasik çağda sana-

tın en büyük koruyucusu hükümdar. Klasik şiir bilgiye ve hünerine dayanıyor: "Şair önce gramer öğrenecek, vezin öğrenecek. Sözlüklerden kaldırmayacak başını. Aşk sanatını bütün derinliğiyle inceleyecek. Siyaset bilecek, felsefe bilecek." Hint lirizminde iki hâl de mevcut. Birinde sevgilinin hayali, diğesinde Tanrı'nın: Şehvet ve iman. Aşk aşktır, konusu ister Tanrı olsun, isterse insan.

4. Tiyatro: Ve sonra tiyatro. Hint tiyatrosunun iki kaynağı; raks ile ibadet. Hint'te tiyatro, tradejisi olmayan bir sahne. Yazar burada da Kalidasa'yı milat kılıyor. Kalidasa Hint şiirinin Himalaya'sı. Destan, lirik şiir, tiyatro bu Himalaya'nın Everest'leri. Kalidasa'dan önceki tiyatro ne zaman başlamış bilinmiyor. Kalidasa öncesinde kaleme alınan *Natya-Şastra* bir çeşit tiyatro ansiklopedisi. Bu eserde oyuncudan seyirciye herkesin ne yapacağı anlatılıyor. *Natya-Şastra*'da kast gururu hâkim, eğlenceye sahip olanlar imtiyazlı bir zümre: Beyler, brahmanlar, saray halkı. Meriç, Kalidasa'nın en önemli eseri olarak *Şakuntala*'yı gösteriyor: "Sanatların en güzeli dram, dramların en güzeli *Şakuntala*." Meriç, Kalidasa ve Shakespeare arasında benzerlik kuran Avrupalı yazarlardan alıntılar yapıyor, büyük bir iltifatla.

5. Hikâye, Masal ve Roman: Hikâye ve masal alabildiğince bol Hint'te, roman pek yok. Avru-

pa'ya masallar Hint'ten gelmiş. Bugün tanıdığımız masalların ana kaynağı, *Pança-Tantra* (politika ve idare sanatı üzerine beş kitap). Kahramanları: Kral aslan, müşaviri boğa ve nedimleri Karataka ve Damana adlı iki çakal. Doğu dillerine çevrilirken, esere çakalların adı verilmiş: *Kelile ve Dimne*. Eski Hint'te edebî hikâyelerin tek kaynağı Gunadya'nın yazdığı ve aslı asırlardır kayıp olan *Brihatkata* (büyük roman). Bu eserden yararlanılarak Somadeva tarafından "Hikaye ırmakları okyanusu" (*Kathasaritsagara*) adında, üç yüz elli hikâyeyi kapsayan bir eser yazılmış.

İkinci kitabın ikinci bölümünde "Öteki Edebiyatlar" adı altın-

da yeni Hint dilleri ve Dravid edebiyatı anlatılıyor. Meriç, bu bölümde sadece önemli gördüğü eser ve kişileri incelemiş, sayfalarında mezar taşlarından ziyâde türbelere uğramış: "Hint'in edebiyat tarihi, yazısı silik mezar taşlarıyla dolu, mezar taşları bir hatıra olarak kutsal, ama biz türbelerde dolaşmak zorundayız"(s. 244). Kitap her üç edebiyattan, yani Sanskritçe ve Orta Hint dilleri, yeni Hint dilleri ve Dravid dilleri edebiyatlarından seçme metinlerin yer aldığı bir bölümle sona eriyor.

Bir Dünyanın Eşiğinde Hint medeniyetinin keşfi ve anlaşılması açısından bizim için bir başlangıç noktası teşkil ediyor.